

UN MODEL DE CONVIEȚUIRE ETNICĂ: BOTOȘANII

DORU VILHEM*

La începutul secolului al XV-lea, drumurilor comerciale care străbăteau Europa li se adăuga unul nou, intrat în lumea negustorilor sub numele de "drumul moldovenesc". Legând Liowul de Cetatea Albă și, prin ele, Marea Baltică de Marea Neagră, noua arteră comercială străbătea pe o mare parte a întinderii sale ținuturile Moldovei.

Pe acest drum circulau în sus și în jos mărfuri scumpe. Dinspre mare se transporta spre Liow mătase, piper, tămâie, vin grecesc dulce, porfiră orientală, de la Dunăre se mai adăuga morunul, iar din câmpiile dintre Nistru, Prut și Siret vite și cai moldovenești. Toate luau drumul Liowului iar de acolo, prin Cracovia, erau răspândite de către companiile Hansei.

Dinspre Liow veneau încărcate care cu alte mărfuri: postavuri, pălării, nădragi, corzi de arc, puști etc.

La scurt timp după ce drumul moldovenesc a devenit o cale sigură, de-a lungul său au apărut mai multe târguri, locuri unde, la date fixe, neguțătorii își desfășeau spre vânzare, mărfurile. Siret, Baia, Suceava, Roman, Hârlău se vor număra printre primele târguri moldovenești, lor adăugându-li-se și Botoșanii, care, dacă dăm crezare unui document emis de Cancelaria domnitorului Petru Șchiopul, din anul 1579, ar fi cel mai vechi. Textul documentului – un uric adresat de domnitorul mai sus citat negustorilor din Liow și din celelalte părți ale Crăiei leșești în privința iarmarocelor și vămilor din Moldova – notează: "Domnia mea a convocat pe toți negustorii noștri moldovenești și pe boierii de țară, întrebându-i despre starea cea dintru început a comerțului nostru și ne-au răspuns cum că cel mai vechi iarmaroc în Moldova a fost cel care se ține în Botoșanii"¹.

Cu titulatura de târg sau iarmaroc Botoșanii apar abia în anul 1439, când vechiul Letopiseț al Țării Moldovei de Grigore Ureche consemna că "în anul

* Inspector școlar de Specialitate la Inspectoratul Școlar al Județului Botoșani.

1. Victor Tufescu, "Un oraș în declin – Botoșanii" – în Sociologia românească, an III, nr. 10-12/1938, p. 477.

6947 (1439) Noiembrie 28 intrat-a în țară oarta tătărască, de-a prădat și ars până la Botoșani și a ars și Târgul Botoșani"².

Redusă inițial la locul pe care se ținea iarmarocul – "loc slobod, carele dintru început a fost menit pentru adunarea oamenilor ce se strâneau la zi de târg, ținându-și vitele ce aveau de vânzare în acel loc"³ – cum se consemna într-un document din anul 1776 – așezarea s-a extins repede, impunându-se ca unul dintre cele mai importante Târguri ale Moldovei.

Aducător de mari venituri, târgul este dăruit de domnitorul Petru Rareș soției sale Doamna Elena, care-i dă prima organizare orășenească, similară celei din toate târgurile moldovenești – cu un șoltuz și doisprezece pârgari – și-l înfrumusețează cu două impozante biserici de zid: Sfântul Gheorghe (1551) și Uspenia (1552).

Sub ocrotirea Elenei Doamna și apoi a celorlalte soții de domnitori care-l vor stăpâni cu titlul de apanaj domnesc, târgul Botoșanilor se va afirma ca un mare centru comercial atrăgând prin oportunitățile ce le avea, negustori și meșteșugari de pretutindeni. Unii se vor așeza definitiv aici, împletindu-și destinele cu localnicii, alții vor face doar scurte popasuri continuându-și drumul spre alte zări, Botoșanii, fiind, pentru toți, o gazdă primitoare, un loc al toleranței și buneii înțelegeri. Sub acest aspect orașul și-a cucerit un loc deosebit în rândul orașelor Țării Moldovei și mai apoi ale României, fapt pe care ne propunem să-l relevăm în rândurile următoare.

Cei dintâi străini care se stabilesc în Botoșani sunt *armenii*. Plecați din țara de origine din cauza succesivelor ocupări a acesteia de către perși – în secolul al XI-lea, apoi de turci – secolul al XIV-lea sau a unor cataclisme naturale precum cutremurul devastator din anul 1313. armenii au ajuns, spre finele secolului al XIV-lea în Polonia. De aici au început să se infiltreze în Moldova, stabilindu-se în târgurile din apropierea graniței. La Botoșani, primii armeni veniți, după cum afirma Nicolae Iorga, de la Siret și Suceava, se stabilesc în timpul domnitorului Alexandru cel Bun care, în anul 1418 își dă consimțământul ca în principalele târguri ale țării să se stabilească trei mii de familii armenesti⁴.

Decizia domnitorului era legată de faptul că armenii erau renumiți pentru priceperea în negoț și meșteșuguri și pentru bunăstarea lor, așezarea în târgurile țării însemnând un impuls sigur dat dezvoltării acestora și mari câștiguri pentru visteria țării.

2. Grigore Ureche, "Letopisețul Țării Moldovei", Tom 1, Iași, 1852, p. 110.

3. Artur Gorovei, "Monografia orașului Botoșani", Fălticeni, 1926, p. 292.

4. Nicolae Iorga, "Patru Conferințe despre Armenia", București, 1929, p. 22.

Un alt val de emigranți vine în Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare, în anul 1475 când Crimeea este cucerită de turci, unii stabilindu-se la Botoșani și consolidând colonia armenescă de aici. Locul în care s-a constituit colonia armenescă era foarte aproape de centrul târgului, casele fiind grupate în jurul Bisericii Sfânta Maria, construită din lemn, la o dată încă greu de precizat și apoi reclădită din piatră în anul 1669. În secolul al XVIII-lea, ca urmare a creșterii coloniei, în apropierea primei biserici se construiește o a doua, cu hramul Sfânta Treime, de asemenea din zid.

Bogați, animați de un puternic spirit de solidaritate etnică, cu relații dincolo de granițele țării, armenii au jucat timp de câteva secole rolul de cel mai important factor economic al Botoșanilor. "Ei – nota Nicolae Iorga – purtau tot comerțul cu vite, cumpărându-le slabe și îngrășându-le în pășuni moldovenești arendate, pentru a le vinde cu preț mult mai mare peste graniță și a aduce în schimb postav și alte mărfuri germane"⁵. Cu timpul, negoțului cu vite i se va adăuga cel cu tutun, cafea, argintărie, lipscărie, coloniale, prăvăliile armenesti ocupând cea mai mare parte a zonei centrale a orașului.

Preocuparea pentru conservarea coloniei, a bunei stări a acesteia și a propriilor valori culturale a determinat o distanțare a armenilor față de ceilalți locuitori ai orașului. Acest fapt – coroborat cu părăsirea orașului de către o parte a armenilor, care vor trece în Transilvania între anii 1680-1670 – a făcut ca numărul armenilor să nu fie niciodată prea mare – maximum de etnici armeni, 1910, fiind consemnat în anul 1890⁶. Ulterior numărul lor va scădea la 127 persoane în anul 1928⁷ și la doar aproximativ 20 acum.

Scăderea în importanță a coloniei armenice a determinat, cu precădere în ultima parte a secolului al XIX-lea, implicarea acestora și în alte activități decât cele tradiționale, mulți dintre ei devenind medici, avocați, profesori etc. și, odată cu acesta, integrarea în viața orașului. Din ce în ce mai puțini ca număr, ei au continuat să-și facă simțită prezența în Botoșani prin funcțiile de mare răspundere pe care le-a avut sau prin numeroasele case, de un rafinament desăvârșit pe care și le-au construit în cele mai frumoase zone rezidențiale ale orașului. Casele Goilav, Ciomac, Bolfosu, Iacobanu, Ferhat, magazinul Carol și farmacia Ortansa Popovici sunt doar câteva dintre aceste adevărate bijuterii arhitectonice ale Botoșanilor.

Din rândul armenilor s-au ridicat unii dintre cei mai importanți oameni de cultură ai Botoșanilor, între care scriitorul și muzicianul Andronic Țăranu, muzico-

5. N. Iorga, *"Istoria comerțului românesc"*, București, 1922, vol. I, p. 71-72.

6. A. Gorovei, *op. cit.*, p. 16.

7. V. Tufescu, *op. cit.*, p. 486.

logul Eduard Ciomac, ziaristul Christian Ciomac, chirurgul de reputație mondială Iacob Iacobovici sau scriitorul Ioan Missir, primar al orașului în anul 1931. Aceștia, și ca ei toți membrii coloniei armene, au manifestat un atașament profund față de Botoșani, considerându-se fiii adevărați ai acestuia și față de România, pe care au declarat-o singura și adevărata lor patrie. Acest respect l-au impus și celor alături de care au locuit, au lucrat, au suferit ori s-au bucurat, fiind, cu certitudine, un exemplu de ceea ce înseamnă conviețuirea în deplină armonie cu cei ce sunt de alt neam, de altă religie dar care, ca și tine, au dreptul la o viață demnă și la un loc sub soare. În îndelungata lor prezență în Botoșani, armenii au avut parte de vecini de care i-au separat fie etnia, fie religia, cei mai importanți dintre aceștia fiind evreii, lipovenii și țișanii (grecii după 1945).

Ca și ei, *evreii* au venit în Botoșani din ținuturile poloneze, cu precădere după anul 1775 când austriecii ocupă Bucovina. Numărul lor a fost, fără îndoială, semnificativ, devreme ce, în anul 1781 comunitatea de aici avea în frunte un staroste de jidovi⁸. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor au loc numeroase infiltrări de evrei care vor avea ca efect creșterea numărului acestora la 1477 persoane în anul 1832, adică 13,8% din populația orașului. În privința ocupațiilor pe care le-au îmbrățișat, acestea au fost cu precădere cele de argintari, alămari, cârciumari, rachieri, brutari, croitori, cușmari, precupeți sau sacagii, umplând un spațiu pe care atât românii cât și armenii îl lăsaseră neocupat sau îl ocupaseră în foarte mică măsură.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul evreilor din Botoșani cunoaște o creștere deosebită, ca urmare a venirii unor noi valuri de emigranți, ajungând în anul 1890 să-l depășească pe cel al creștinilor (16.817 evrei față de 15.700 creștini)⁹, pentru ca în secolul al XX-lea să scadă treptat până la doar câteva zeci de persoane. Creșterea numerică a fost însoțită de o puternică afirmare în viața economică a orașului, îndeosebi în a doua parte a secolului al XIX-lea, după împământenire, când au putut să achiziționeze proprietăți. Evreii investesc masiv în industria și comerțul orașului pe care le vor acapara aproape în întregime, înlocuindu-i pe români și armenii. Astfel, dintr-un total de 820 întreprinderi comerciale existente în Botoșani, în anul 1899, 758 erau ale evreilor, 47 ale românilor și doar 15 ale altor străini¹⁰. De asemenea, din rândul evreilor botoșăneni se vor recruta cei mai importanți arendași ai marilor exploatare agricole din județ.

8. N. Iorga, *"Istoria evreilor în țările noastre"*, în *Analele Academiei Române*, Tom XXXVII, p. 171.

9. V. Tufescu, *op. cit.*, p. 486.

10. L. Verox, *"La Roumanie et les juifs"*, Paris, 1902, p. 8-9.

Ca și armenii, evreii au considerat Botoșanii locul cel mai propice afacerilor și au făcut tot ce le-a stat în putință pentru ca orașul să devină un mare centru economic. Expresia acestui fapt o constituie refacerea în stil occidental a părții centrale a orașului, distrusă parțial după incendiul din 1887. Trăinicia construcțiilor și eleganța lor desăvârșită a făcut ca zona centrului vechi al Botoșanilor să reziste până acum, neatinsă de transformări care i-ar fi putut schimba fizionomia, fapt pentru care a fost declarată rezervație de arhitectură și pusă sub protecția legii.

Rolul evreilor în viața Botoșanilor este pus în evidență și de personalitățile care s-au ridicat din rândul acestora, printre care se numără scriitorul Barbu Lăzăreanu, criticul literar Henri Sanielevici, lingvistul Alexandru Graur și artistul plastic/gravorul Aurel Mărculescu. Lor li se adaugă un impresionant număr de avocați, profesori, ingineri, medici etc. care și-au desfășurat activitatea în cele mai diverse instituții și întreprinderi ale orașului, alături și în deplină înțelegere cu românii și ceilalți etnici din Botoșani.

Un alt grup etnic stabilit în Botoșani îl reprezintă *lipovenii*. Plecați din motive religioase din stepele Donului și Volgăi la începutul secolului al XVIII-lea, lipovenii se așează în mai multe localități din Moldova, între care și Botoșani. Aici vor popula zona limitrofă mahalalei Târgul Nou. În anul 1832 "nația lipovenească" număra, conform unei statistici privind Botoșanii, 58 de familii și, ca semn al deplinei stabiliri aici, avea și o capelă de lemn¹¹ care, în 1853 este înlocuită cu o impunătoare biserică de zid. În privința evoluției numerice, colonia lipovenească va cunoaște o creștere semnificativă, ajungând în 1932 la 1.023 persoane, cuprinse în 200 de familii¹².

Legați de agricultură, lipovenii își continuă la Botoșani vechea lor ocupație, afirmându-se ca cei mai pricepuți grădinari ai orașului, calitate pe care și-o mențin și acum.

Ortodocși ca și românii – păstrându-și însă cultul după stilul vechi – lipovenii s-au integrat deplin în viața Botoșanilor, participând alături de ceilalți locuitori la toate acțiunile vizând înflorirea orașului, fapt constatat și acum.

Un număr semnificativ din locuitorii orașului îl reprezintă *țiganii*, stabiliți aici încă din timpul domniei lui Alexandru cel Bun. Secole de-a rândul robi boierești, după dezrobire, în 1855, țiganii se stabilesc într-o zonă din apropierea centrului vechi al orașului, numită în documentele timpului "Țigăniile", apoi în toate zonele orașului, iar acum locuiesc, în marea lor majoritate în clădirile din centrul vechi al Botoșanilor, părăsite de evreii emigrați în Israel. Ocupațiile țăganilor sunt fie

11. A. Gorovei, *op. cit.*, p. 178.

12. T. Crudu, "Botoșanii în 1932", Botoșani, Tipografia B. Saidman, p. 141.

tradiționale – muzicanți (familiile Moisa, Cănanău și Buiuc) – fie adaptate economiei de piață – vânzători de flori – mulți lucrând în cadrul serviciilor însărcinate cu curățenia orașului sau în diverse întreprinderi industriale.

Ca și celelalte etnii stabilite de-a lungul timpului la Botoșani, țiganii s-au integrat în viața orașului – chiar dacă acest proces a fost și este încă dificil – fapt ce demonstrează că acest oraș este un loc al conviețuirii pașnice în care, lipsite de orice discriminare, etniile se pot afirma și își pot păstra identitatea culturală.

Nu întâmplător Botoșaniul este, de câțiva ani, gazda unei manifestări cu caracter național, ajunsă la a cincea ediție – "*Festivalul etniilor*" – care constituie una dintre cele mai importante acțiuni pe linia integrării interetnice din România.